

Niğdeli Âlimler Eserler ve Düşünceler

Editörler

A. İskender Sarıca
Ahmet Vural
Hicret Karaduman

Yazarlar

Adem Çatak • Adem Çiftci • Ahmet Gümüştöp • Ahmet Vural
Ahmet Temel • Bayram Ayhan • Hamza Özen • Hamza Sadan
Hicret Karaduman • Mahmut Gurbet • Mahmut Yıldız • Mehmet Koç
Muhammet Berat Can • Mustafa Baktır • Mustafa Kiranathıoğlu
Müfide Ağırkan • Recep Yartaşı • Serkan Çelikan • Serkan Çetin
Süleyman Dođanay • Şeyda Algaç • Yakup Hafızoğlu • Yasin Kurnaz • Yılmaz Çelik

Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler

Adem Çatak • Adem Çiftci • Ahmet Gümüştöp • Ahmet Vural
Ahmet Temel • Bayram Ayhan • Hamza Özen • Hamza Sadan
Hicret Karaduman • Mahmut Gurbet • Mahmut Yıldız • Mehmet Koç
Muhammet Berat Can • Mustafa Bakır • Mustafa Kıranatlıoğlu
Müfide Ağırkan • Recep Yartaşı • Serkan Çelikan • Serkan Çetin
Süleyman Dođanay • Şeyda Algaç • Yakup Hafızoğlu • Yasin Kurnaz • Yılmaz Çelik

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 253

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-605-351-531-9

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarların izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır. Kitaptaki bölümlerin bütün sorumlulukları bölüm yazarlarına aittir.

Redaksiyon: Kerim Yılmaz

Kapak Tasarım: DIZGIMIZANPAJ.COM

Baskı Öncesi Hazırlık: Mehmet Ateş
meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:

MC MATBAA LTD. ŞTİ.

Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 83/220-221

Topkapı-Zeytinburnu/İSTANBUL

Tel: 0212 999 58 84

Sertifika No: 43257

Ekim 2022 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları

Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4

Cağaloğlu – İSTANBUL

Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr

bilgikitapdunyasi@gmail.com

KUTBÜDDÎN İZNIKÎ'NİN TEFSİRİNİN TAHLİLİ

Hamza SADAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Bayram AYHAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Giriş

Kutbüddîn İznîkî'nin oğlu Mehmed İznîkî'nin (ö. 885/1480) bir risâlesindeki kayda binaen Niğde'de dünyaya geldiği bilinen¹ Kutbüddîn İznîkî'nin (ö. 821/1418) tefsiri *Tefsîru'l-Ķur'ân*, kendisine nispetle de *Tefsîru Ķuṭbiddîn* ismini taşımaktadır. Tefsirin müellife aidiyeti eserin bidâyetindeki "Kutbüddîn el-İznîkî'nin tefsirinin ikinci cildi (المجلد الثاني من تفسير قطب الدين الإزنيقي)" şeklindeki ibareyle teyit edilmiştir.² Süleyman Ateş, müfessirin çalışmasının nerede olduğunun bilinmediğini ifade etmektedir.³ Eserin araştırmalar neticesinde tespit edilen ikinci cildi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. 1741'de bulunmakta, diğer ciltlerinin nerede olduğu ve eserin kaç ciltten oluştuğu ise bilinmemektedir.⁴ İkinci cildinde Nisâ ve Mâide sûreleri yer almaktadır. Bu durumda kayıp olan birinci ciltte Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin işlendiği tahmin edilebilir. Birinci ve ikinci ciltlerde yer alan sûre ve sayfa aralıkları dikkate alındığında -eğer Kur'ân'ının tamamını içeren bir tefsir ise- bütün olarak dokuz veya on ciltten oluşan hacimli ve mufassal bir tefsir kaynağı olduğunu ifade etmek mümkündür. Yine bu tefsirin, İznîkî'nin en hacimli eseri olduğu söylenebilir. Zira diğer eserleri risâleler veya tek nüshalık çalışmalar mahiyetindedir.⁵

¹ Reşat Öngören, "Kutbüddin İznîkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/485.

² Kutbüddîn Muhammed b. Muhammed el-İznîkî er-Rûmî, *Tefsîru'l-Ķur'ân* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 1741), 1b; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 86.

³ Süleyman Ateş, *İşâri Tefsîr Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 215.

⁴ Öngören, "Kutbüddin İznîkî", 26/486.

⁵ Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, 116-118; Öngören, "Kutbüddin İznîkî", 26/486.

Tefsirin elimizdeki cildi 295x220, 218x145 mm. boyutlarındadır ve 276 varaktan oluşmaktadır. Kenarlarında nadiren de olsa hâşiyeler bulunmaktadır. Siyah mürekkepli el yazısıyla ve ta'lik yazı türüyle yazılmıştır. Eserin baş tarafındaki yazılar anlaşılır şekilde okunabilmektedir. Genellikle harflerin noktasız yazılması ve kelimelerin iç içe girmesi nedeniyle okumaya geçmeden önce ön çalışma yapılması gerekmektedir. Nüshanın ikinci yarısından itibaren yer yer yazıların oksitlenmesi ve silikleşmesi nedeniyle bazı sayfaların okunması zorlaşmıştır. Bazı sayfalarda ise mürekkebin dağılması nedeniyle yazı belirsizleşmiştir.⁶ Âyet başları ve sonları herhangi bir işaretle metinden ayrılmamış, metinle iç içe verilmiştir. Ancak kolay fark edilebilmesi için ilk geçtiği yerde bütün olarak verilen âyetler üzerine çizilen siyah uzun çizgilerle belirtilmiştir. Metin içerisinde âyetle ilgili görüşler birinci, ikinci, üçüncü... şeklinde sıralanırken bu sıra sayılarının üzeri âyetlerde olduğu gibi siyah çizgilerle belirtilerek metin içerisinde kolay bir şekilde görülmesi sağlanmıştır.⁷

İkinci cildin ilk 164 varağında Nisâ, 164 ile 276 arasındaki varaklarda ise Mâide sûresi yer almaktadır.⁸ Mâide sûresinin başında besmeleden önce sûrenin kaç âyetten oluştuğu belirtilirken⁹ Nisâ sûresinde kaç âyet olduğu yer almamaktadır.¹⁰ Bu durum müfessirin sûrelerin başında bazen kısa bilgiler verdiğini göstermektedir. İznîkî, sûrelerin mushaf sıralanışına uygun olarak âyetleri tek ya da birden fazla âyetler hâlinde gruplandırarak tefsir etmiştir.¹¹

İznîkî'nin, diğer ilimlerle birlikte özellikle şer'î ilimlere vâkîf ve tasavvufî alanda mütehasıs olduğu belirtilmektedir.¹² Bir mutasavvîf olması nedeniyle Süleyman Ateş, Kutbüddîn İznîkî'nin tefsirine, *İşârî Tefsir Okulu* isimli çalışmasında "Osmanlı Devri Mutasavvîf Müfessirleri" başlığı altında yer vermektedir.¹³

1. Tefsirin Kaynakları ve Yöntemi

İznîkî'nin bu eserinde uyguladığı yöntem diğer müfessirlerin öteden beri takip ettiği yöntemlerden bazı yönlerden farklılık arz etmektedir. Müfessir âyetleri tefsir

⁶ Özellikle son sayfaların sol tarafı (a varağı) silikleşmiştir. Bk. İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 266a, 269a, 272a.

⁷ İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 12a, 14a, 118b, 200a.

⁸ İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 165a.

⁹ İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 168a.

¹⁰ İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 2a.

¹¹ İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 59a, 211b.

¹² Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, 114.

¹³ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 215.

ederken Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Tefsîru'l-kebîr* (*Mefâtîhu'l-ğayb*), Necmeddîn Ömer en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *et-Teysîr fi't-tefsîr* ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* isimli eserlerinde yer alan yorumları özetlemektedir. İznikî'nin istifade ettiği kaynaklar yorumlarının özgünlüğü açısından önem arz etmektedir. Tefsirindeki sıralama ile ilk sırada yer alan Fahreddîn er-Râzî'nin *Tefsîru'l-kebîr*'i Eş'ârî kelâmı ve Şâfiî fikhını ayrıntısıyla ele alması yönüyle önemlidir.¹⁴ Neseffî *et-Teysîr* isimli tefsirinde tefsir tarihinin önemli eserlerinden istifade etmiştir. Bu anlamda dirâyet tefsirinin ilk örneği kabul edilen ve Ehl-i sünnet'in önemli bir ismi olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, tasavvufun önemli temsilcilerinden Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Le'âtîfü'l-işârât* ve Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân* isimli eserleri Neseffî'nin kaynakları arasında yer alır.¹⁵ İznikî'nin kaynak olarak kullandığı *el-Keşşâf* Arapça konusunda otorite kabul edilen ve Mu'tezile mezhebinin de önemli bir temsilcisi olan Zemahşerî'ye aittir.¹⁶ Dolayısıyla İznikî kendi özgün yorumlarından önce kelâm, fıkıh ve tasavvufun otoritelerinin düşünce dünyasına muttali olmuştur. Bu yönüyle tefsirindeki bilgiler farklı kelâm ve fıkıh mezheplerinin yorumlarının özümsemiş hâli olduğu için önemlidir.

İznikî sözü geçen kaynaklardaki yorumları özet olarak aktardıktan sonra kendi görüşünü vermektedir. Bu yöntem eserin günümüze ulaşan kısmının tamamında kendini göstermektedir. Her âyetin tefsirinde bu üç kaynaktan yukarıda verilen sırayla bilgi aktarmaktadır. Müfessirin kaynakları kronolojik olarak değil de mezkûr sırayla kullanmış olmasının gerekçesi kaynaklardaki bilgilerin miktarıyla ilgili olmalıdır. Zira tüm âyetler ile ilgili en tafsilatlı bilgiyi Râzî, en az bilgiyi ise Zemahşerî aktarmaktadır. İznikî bir yoruma atıfta bulunurken “[*Tefsîru'l-kebîr*]’de (في الكبير)”, “*Teysîr*’de (في التيسير)” ve “*Keşşâf*’ta (في الكشاف)” şeklinde kaynağı da belirtmektedir.¹⁷ Metin içerisinde kolay fark edilebilmesi için bunların üzeri çizgili olarak verilmektedir. İznikî, âyetlerin tefsiriyle ilgili olarak alıntı yaparken bu kaynaklardaki tefsir metinlerinin tamamını alıntılama, gerekli görmediği ayrıntıları atlayarak özet olarak vermektedir.

¹⁴ Lütfullah Cebeci, “Mefâtîhu'l-Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/348-350.

¹⁵ Necmeddin Ömer en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 1/23.

¹⁶ Ali Özek, “el-Keşşâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/329-330.

¹⁷ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 152a-152b.

2. Tefsirindeki Özgün Yorumlar

Kutbüddîn İznikî, âyetlerin tefsirinde sırasıyla *Tefsîru'l-kebir*, *et-Teysîr* ve *el-Keşşâftan* özet alıntılar verdikten sonra üstü çizili olarak “anlam şudur ki... (المعنى)” ifadesini kullanarak âyetlere dair kendi yorumunu aktarmaktadır. Bunlar çeşitli başlıklar altında tasnif ve tahlil edilebilir.

2.1. Toplumsal Cinsiyete Dair Yorumları

İznikî toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin asıl, kadının ikincil olduğu yönündeki geleneksel kabul ekseninde yorum yapar. İznikî'nin kaynaklarından olan Neseî ve Fahreddîn er-Râzî, Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'den değil, Âdem'in yaratıldığı özden (*nefs-i vâhîde*) yaratıldığı yönündeki yorumları tafsilatlı şekilde eleştirmiştir.¹⁸ İznikî bu tartışmalara kısaca değinmiş ve Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'den yaratılmış olduğunu ifade etmiştir. Müfessire göre şâyet Hz. Havvâ da Hz. Âdem gibi aynı özden yaratılmış olsaydı, Kur'ân-ı Kerîm buna işaret ederdi. Oysa Nisâ sûresinin ilk âyetinde Hz. Âdem'in *nefs-i vâhideden* Hz. Havvâ'nın ise ondan yaratılmış olduğunu, diğer insanların da her ikisinden çoğaltıldığını beyan edilmiştir. Âyette Hz. Havvâ'nın yaratıldığı unsur “(خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا)”¹⁹ şeklinde müennes olarak yer almaktadır. ‘Hz. Havva müzekker olan Âdem'den yaratılmış olsaydı zamirlerin “خَلَقَ مِنْهُ زَوْجَهُ” şeklinde müzekker olması gerekirdi’ şeklindeki itirazlar yersizdir. Zira Hz. Âdem cinsiyet olarak müzekker olmakla birlikte O’nu tanımlamak için kullanılan “nefis (نفس)” kelimesi etimolojik olarak müennes sayıldığı için kelimenin cinsiyeti esas alınmıştır. Dolayısıyla Hz. Havvâ Hz. Âdem'den yaratılmıştır.²⁰

İznikî, Nisâ sûresi 32. âyetini geleneksel/ataerkil toplumsal cinsiyet algısı perspektifinden yorumlar. İlgili âyet meâlen şöyledir: “Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” İlgili âyeti kaynaklarda yer alan sebep-i nüzûlden bağımsız olarak yorumlayan müfessir erkeklerin “çalışma, amel ve akıl üstünlüğü” gibi yönlerden kadınlardan üstün olduğunu beyan eder. Dolayısıyla kadınlar erkeklerin cinsiyetleri sebebiyle sahip oldukları bu üstünlükleri ve edindikleri sevapları arzu-

¹⁸ Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûş, (İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 2019), 4/420-421; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb: Tefsîru'r-Râzî* (Lübnan: Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, 1981), 9/167-168.

¹⁹ Kur'ân Yolu (Erişim 15 Eylül 2022), en-Nisâ 4/1.

²⁰ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 4a.

lamamalıdır.²¹ Bu âyet ile ilgili zikredilen rivâyete göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi Ümmü Seleme erkeklerin savaflara katılarak gazi veya şehit olmak gibi ulvi kazanımlar edindiğini, kendilerinin bundan mahrum olduğunu söylemiştir.²² Allah bu âyetle erkeklerin salt cinsiyetleri sebebiyle üstün bir konuma yükseldiklerini ifade etmemiş; fiziksel olarak birbirinden farklı her iki cinsin sorumluluk ve ödülleri de farklı olduğunu belirtmiştir.²³ İznikî'nin ataerkil söylem ekseninde kadının tahkir edildiği bir yorumu Nisâ sûresinin 5. âyetinde yer alan "sefih" kavramı bağlamında yapar. Âyette yer alan sefih kavramına önce bağlam içerisinde "malı konusunda ne yapacağını bilemeyen/yetkin olmayan" anlamını verir. Yetimler kendilerine iade edilecek mallar konusunda henüz ne yapacağını tam olarak bilmiyor ve idari yetkinliğe sahip değilse, onlara mallarının verilmeyebileceğini belirtir. Ne var ki önce bağlam içerisinde değerlendirdiği "sefih" kelimesine daha sonra ataerkil kabul ekseninde anlam verir. 'Evlatlarınızdan "yetim olanlar, küçük yaştaki çocuklar ve kadınlarınızın" rızkını temin edin', der.²⁴ Bu yorumunda klasik tefsirlerin etkisi olmalıdır. Zira birçok müfessir "sefih" kelimesini "bilgisiz, akli yetmeyen, ahmak" anlamında değerlendirmiş ve "akli yetmeyen küçük çocuklar ve kadınların" bu kelimenin zımında olduğunu söylemişlerdir.²⁵

İznikî erkeklerin kadınları "serkeşlik" yapmaları durumunda dövülebileceğini ifade eden Nisâ sûresi 34. âyetini geleneksel yoruma paralel bir şekilde yorumlar. İznikî erkeklerin aklının ve kudretinin üstünlüğü, mallarını kadınlar için harcamaları, mehrin yanı sıra kadının diğer ihtiyaçlarını gidermeleri sebebiyle kadından üstün olduğunu ifade eder.²⁶ Genellikle temayülünün aksine İznikî bu âyete dair sebeb-i nüzûlü zikretmiştir. Kendisini döven kocasını şikâyete gelen kadına Hz.

²¹ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 47b-49a.

²² Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiye, 2001), 7/526; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/84.

²³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/85.

²⁴ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 10b.

²⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Müessesetu Târîhi'l-Arabî, 2002) 1/357-358; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne: Tefsîru'l-Mâtürîdî*, thk. Mecdî Basillûm (Beyrut: Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 3/19; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/722.

²⁶ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 50a. İznikî'nin yorumunda Râzî'nin etkisi olabilir, zira Râzî erkeğin kadından üstün oluşuna dair onlarca madde sıralar. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/91; Ayrıca bk. Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'ika ğavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud (Riyad: Mektebetu'l-Abikan, 1998), 2/67-68.

Peygamber (s.a.v.) “onun da kısas yoluyla kocasını dövmesini” söyleyince erkeklerin kadınların yöneticisi olduğu âyeti inmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ben bir şey diledim, Allah başka bir şey diledi” demiştir. Müfessire göre erkeğe bu hakkın tanınması, kadının zinaya gitme ve aile hukukunu terk etmesi sebebiyledir. Erkek kadını önce uyarır, sonra yatağını ayırır ve bu da fayda vermezse kadının eyleminden vazgeçmesi/ıslâhı için onu dövebileceğini söyler. Dövme, aile kurumunun devamı için kadının ıslâhı gayesinin dışına çıkmamalı, kadına zarar vermemeli ve aradaki muhabbeti bitirecek şekilde olmamalıdır.²⁷

İznikî, Nisâ sûresi 124. âyet bağlamında ebedî kurtuluşun cinsiyet eksenli değerlendirilmeyeceğini beyan eder. Âyet meâlen şöyledir: “Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” Rivâyet tefsirleri bu âyet ile ilgili olarak yukarıda zikredilen Ümmü Seleme rivâyetini aktarmışlardır.²⁸ İznikî ebedi kurtuluşun cinsiyet değil iman ile olabileceği görüşünü başka âyetlerle destekler. “Onlar, “Yahudi veya Hıristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek” dediler. Bu onların kuruntusudur.”²⁹ âyeti ve Hz. İbrâhim'in hanîf dinine tâbi olanların kurtuluşu ereceğini ifade eden Nisâ sûresinin 125. âyeti de ebedi kurtuluşun saf tevhid inancı ile gerçekleşeceğine delalet etmektedir.³⁰

2.2. Fikhî Yorumları ve Bunları Tercih Sebepleri

Bu başlık altında İznikî'nin ahkâm âyetlerine dair yorumlarının aktarılması gaye edinilmemiştir. Kullandığı kaynakların fikhî yorumlarına dair tercihlerinin mahiyeti tahlil edilmeye çalışılmıştır.

İznikî hangi durumlarda abdest alınması gerektiğini ifade eden ve Nisâ sûresi 43. âyetinde yer alan “kadınlara dokumuşsanız” anlamındaki “لمسهم” fiili ile ilgili kaynaklarda geçen³¹ ayrıntılara girmemiştir. Fiilin cinsel ilişki veya basit dokunma anlamları arasından Hanefî âlimlerin tercihini esas almış ve fiilin cimâdan kinaye olduğunu beyan etmiştir.³²

²⁷ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 50b-51a; Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 5/15.

²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/526; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Sellâme (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997), 2/421-422; Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs, 2004), 5/54-55.

²⁹ el-Bakara 2/111.

³⁰ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 126a, 127b.

³¹ Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 5/41; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/115-117.

³² İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 50a.

Mâide sûresinin 6. âyetinde hangi durumlarda ve nasıl abdest alınması gerektiği zikredilmiştir. İlgili âyet lafzı ve meâli itibariyle şöyledir: “*Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).*” (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ). (إلى الكعبتين) İlgili âyette ayaklar baştan sonra zikredilmiştir ve baş kelimesinden önceki fiil “meshedin” şeklindedir. Ayakların da baş gibi meshedilmesi mi yoksa, âyetin baş tarafında yer alan “yıkayın” fiiline mâtuf olarak yıkanması mı gerektiği İznikî'nin istifade ettiği kaynaklarda tafsilatlı şekilde yer almaktadır. Yıkanması gerektiğini söyleyenler ayakları fetha ile “أَرْجُلِكُمْ/ercüleküm”, meshedilmesi gerektiğini söyleyenler esre ile “أَرْجُلِكُمْ/ercülüküm” şeklinde okumuşlardır.³³ İznikî ayakların yıkanması mı meshedilmesi mi gerektiği yönündeki tartışmalar ve filolojik yorumlara temas etmez, ayakların yıkanması gerektiğini açıkça ifade eder. Fahreddin er-Râzî, topuğun topuk kemiğine kadar yıkanması gerektiğine dair, hadislerden ve filolojik verilerden istifade ederek genişçe yorumlar yapmıştır.³⁴ İznikî ayakların topuk kemiklerine kadar yıkanması gerektiğini Râzî'nin yorumlarını içeren veciz bir şekilde şu ibareyle aktarır: “أى فاعسلاوا أرجلكم إليها” “yani ayakları topuk kemiklerine kadar yıkayın.”³⁵ İznikî abdest alan kişinin başının ne kadarını meshetmesi gerektiğine dair Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Mâlik (ö. 179/795) arasındaki tartışmalarda³⁶ Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmiştir. İmam Mâlik başın tümünün, Ebû Hanîfe ise bir kısmının el ile meshedilmesinin yeterli olduğu yönünde görüş bildirmiştir.³⁷

İznikî “Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir” âyetinin fikhî hükümler içerdiğini beyan eder. Çoğu zaman yaptığı üzere istifade ettiği kaynaklarda yer aldığı için esbâb-ı nüzûle yer vermeksizin³⁸ âyetin mefhumunu dile getirir. Bu bağlamda hangi durumda hangi cezanın terettüp ettiğini zikreder.

³³ Neseffî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 5/312-313; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/157-160.

³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/156-158.

³⁵ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 179a.

³⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/161-163.

³⁷ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 179a.

³⁸ Rivâyete göre Medine'ye gelen Ukûl ve Ureyne kabilesinden bir grup beytûlmâle ait develeri almış, çobanlarını da ağır bir şekilde öldürmüşlerdi. Bunun üzerine ilgili kişilere verilecek ceza ile ilgili bu âyet indirilmiştir. Bir diğer bilgiye göre âyet yol kesen kişilere verilecek cezadan bahsetmektedir. Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/220-222.

Âyette zikredilen cezaların ilk bakışta çok ağır olduğu yönünde bir intibâin oluşabileceğini dile getiren İznikî, toplumsal huzur ve refah için bazı suçlara ağır cezaların verilmesi gerektiğine işaret eder.³⁹ Eğer kişi yaptığı eylemden tövbe ederse, bu durumda hangi cezaların uygulanmayacağına dair bilgiler de vermiştir. Bu anlamda konunun fikhî boyutuna dair tafsilatın elzem olduğu kanaatiyle ayrıntılı bilgiler zikretmiştir.⁴⁰

İznikî meâlen “Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin.” şeklindeki Mâide sûresinin 38. âyetine dair tafsilatlı bilgi vermemiştir. Kaynak olarak istifade ettiği Fahreddin er-Râzî çalınan malın miktarının ne kadar olması durumunda el kesme cezasının gerekli olduğuna dair birçok bilgi vermiştir. Yanı sıra elin nereden ve nasıl kesileceği, eylemin tekrarı durumunda kesme eyleminin şeklinin nasıl olacağına dair tafsilatlı bilgiler aktarmıştır.⁴¹ İznikî bu ayrıntılara girmeden, elin bilekten kesilmesi gerektiğini beyan eder. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulaması böyle olmuştur ve onun uygulaması esastır. İznikî hangi elin öncelikle kesileceği, eylemin tekrarında ne olacağı ve hangi miktardaki malın çalınmasına ceza verileceğine dair ayrıntıları zikretmemiştir.⁴²

2.3. Nüzûl-i İsâ Konusundaki Yorumu

İznikî nüzul-i İsâ konusuna temel teşkil eden ve meâlen “Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmlarına gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir” şeklindeki âyete⁴³ dair istifade ettiği kaynaklarda geçen rivâyetleri ve klasik yorumları aktarır. Yahudilerin Hz. İsâ'yı kesinlikle öldürmediğini, Hz. İsâ'nın havârîlerinden birisinin ona benzetildiğini, Yahudilerin de bu kişiyi Hz. İsâ olduğu zannıyla öldürdüğünü ifade eder. Hz. İsâ'nın Allah katına yükseltildiğini ifade eden müfessir bazı kelâmî konulara temas eder. Allah için bir mekân belirlenemeyeceği için Hz. İsâ'nın yükseltildiği yerin mahiyetinin bilinemeyeceğini, yaratılmışların burada tasarrufunun olmadığını beyan eder. Hz. İsâ'nın öldürülmeden Allah katına yük-

³⁹ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 199b-200a.

⁴⁰ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 200a.

⁴¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 11/230-234.

⁴² İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 203b.

⁴³ en-Nisâ 4/157.

seltirmesinin Allah'ın yücelik ve kudretinin izhârı için zikredildiğini ifade etmiştir.⁴⁴

İznikî “Ehl-i kitap’tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır” âyetini⁴⁵ Hz. İsa’nın yeniden yeryüzüne geleceği şeklinde yorumlamamış, bu suretle nüzul-i İsa’ya dair geleneksel kabulün dışında bir söylemi aktarmıştır. Müfessire göre Yahudiler Hz. İsa’nın veled-i zina olduğunu, Hristiyanlar ise onun Allah’ın oğlu olduğuna inanmaktadır. Bu inançta olan tüm Yahudi ve Hristiyanlar ölüm anında inançlarının yanlışlığını anlayacaklardır. Melekler onların canlarını alırken, tümü yanlış bir inançta olduklarını ve Hz. İsa’nın Allah’ın elçisi olduğunu hakikatini izhâr ve kabul edeceklerdir.⁴⁶ İznikî’nin tefsirinde zikrettiği bu yorum istifade ettiği kaynaklarda son görüş olarak yer almaktadır.⁴⁷

2.4. Sosyal Sorumluluk Eksenli Yorumları

Müfessirin sosyal sorumluluk eksenli yorumlarının tasnifi bireyin topluma ve toplumun bireye karşı sorumlulukları şeklinde yapılabilir.

2.4.1. Bireyin Topluma Karşı Sorumluluğu

İznikî, bireyin toplumun huzuru için meşru yönetime itâat etmesi gerektiğini “Allah’a, Rasûlü’ne ve sizden olan ulu’l-emre (idareciler) itâat edin”⁴⁸ âyeti bağlamında zikreder. İznikî Allah’a ait hükmün zaten açık olduğunu ve itâat edilmesi gerektiğini beyan eder. Rasûl’e ait olan hüküm de salt Rasûl’ün şahsî tercihi ile şekillenmiş değildir. Zira Rasûl’ün risâlet bağlamındaki eylem ve söylemlerinin kaynağı da vahiydir. Dolayısıyla elçiye itâat zımnen Allah’a itâattir. Ulu’l-emre gelince, onlar da Allah ve elçinin yolundan gidenlerdir. Hulefâ-i râşidîn ve onların döneminde yaşamış olan sahâbe veya tâbiînden âlimler, bir konuda önce Allah’ın kitabı, sonra Rasûl’ün sünnetini esas alarak hüküm ortaya koymuşlardır. Onların içtihatları veya icmâ ettikleri konular kendi şahsî tercihlerine dayanmamaktadır. Elçinin veya O’nun (s.a.v.) sünnetini devam ettiren kişilerin uygulamalarını kabul ettikleri ve uyguladıkları için onlara da ittîbâ etmemiz gerekir.⁴⁹ Müfessirin yorumlarında

⁴⁴ İznikî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 151b.

⁴⁵ en-Nisâ 4/159.

⁴⁶ İznikî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 153b.

⁴⁷ Nesefti, *et-Teysîr fi’t-tefsîr*, 5/255; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/176; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 11/106-107.

⁴⁸ en-Nisâ 4/59, *Kur’ân Yolu* (Erişim 15 Eylül 2022).

⁴⁹ İznikî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 73a-73b.

itâat edilmesi gereken ulu'l-emr'in Kur'ân ve sünnete ittibâ edenler olarak zikredilmesi önemlidir. Bu yorumda zımnen, Kur'ân ve sünneti takip eden meşru idarecilere tabi olmak gerektiği mesajı yer almaktadır.

İznikî'nin bireyin topluma karşı sorumluluğu ekseninde yorumladığı bir diğer âyet meâlen şöyledir: “Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Hâlbuki onu Rasûlullah'a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mâna ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anarlardı. Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”⁵⁰ Bu âyetin muhatabının müminler veya münafıklar olduğu konusunda ihtilaf vardır.⁵¹ İznikî'ye göre “Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı” ve işitilen şeylerin Rasûl'e (s.a.v.) iletilmesi gerektiğine dair ibare muhatabın müminler olduğuna işaret etmektedir. Âyetin esas vurgusu hassas dönemlerde güven veya korku içerikli bilgiler edinen ve edindiği bilgilerin hakikatini araştırmadan anlatan kişilerin eleştirisidir. Hassas zaman dilimlerinde her bir birey içerisinde bulunduğu topluluğa karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir. Bu anlamda müminlerin, toplumu ilgilendiren konularda duydukları hususları araştırmadan yaymamaları ve öncelikle elçiye, bilahare “durumun iç hakikatini çözümlenebilecek” yetkin kimselere iletmeleri gerektiğini beyan eder.⁵²

İznikî “bir kavme/topluluğa karşı var olan kin veya düşmanlık sebebiyle adaletsizlik yapılmamasını” ifade eden Mâide sûresi 2. ve 8. âyetlerini bireyin Müslüman topluma karşı sorumluluğu ekseninde yorumlar. Rivâyetlere göre Hutam b. Hind el-Bekrî İslam'ı öğrenmek için Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamber ile görüştüktan sonra Yemâme'ye dönerken merada otlayan Medinelilere ait develeri de kendisiyle götürmüştür. Ertesi yıl bu develerin boynuna gerdanlıklar takarak Mescid-i Haram'a doğru yola çıkar. Kendilerine ait develeri almak için kervana müdahale etmek isteyen müminler Mâide sûresinin 2. âyetiyle uyarılır ve Allah için Mescid-i Haram'a götürülen kervana haram ayda müdahale edilmemesini beyan eder.⁵³ İznikî rivâyeti zikretmemiş, müminlerin mezkûr eyleminin doğru olmayacağını belirtmiştir. Zira müşrikler müminleri Mescid-i Haram'dan men ettiği için müminlerin Allah için kurbanlık olarak belirlediği hediyelere el sürmeleri yanlış bir eylem

⁵⁰ en-Nisâ 4/83, Kur'ân Yolu (Erişim 15 Eylül 2022).

⁵¹ Neseî, *et-Teyisr fi't-tefsîr*, 5/128; Râzî, *Mefâtihu'l-gâyb*, 10/204.

⁵² İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 96a.

⁵³ Neseî, *et-Teyisr fi't-tefsîr*, 5/292-293; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/193.

olacaktır. Müşriklerin yanlış bir eylemi olsa da müminlerin de benzer bir yanlış eylemle karşılık vermeleri doğru olmayacaktır. Bu yüzdendir ki sûrede iki defa birbirine benzer muhtevâdaki âyetlerle yanlış bir eylemin içinde olmamaları yönünde uyarılmışlardır. Çünkü haram ayda Harem'e götürülmek için işaretlenmiş hayvanların bulunduğu kervana baskın yapmak müminler aleyhine olabilirdi. Dolayısıyla müminlerin tümüne zarar verecek bir eylem veya söylemden her mümin birey uzak durmalıdır.⁵⁴

İznikî'nin bireyin topluma dair sorumluluğu muvacehesinde yorumladığı bir diğer âyet meâlen şöyledir: *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin.”*⁵⁵ Bazı müfessirler âyette geçen “birbirinizi öldürmeyin” âyetine bağlamdan bağımsız anlam vermişlerdir. Dolayısıyla âyetin maksadı insanların birbirlerini öldürmemesidir.⁵⁶ İznikî'ye göre Allah “kendinizi öldürmeyin” ifadesinin öncesinde meşru ticaret olmadan malların haksız bir şekilde yenilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla malların gayr-ı meşru şekilde tüketilmesi toplumsal huzurun bozulmasına sebebiyet vereceği için kişinin haksızca kardeşlerini öldürmesi anlamına gelmektedir. Malların haksızca helaki bedenlerin helaki anlamına gelir. Böylelikle kişi haksızca malına el koyduğu kişiyi mecâzen öldürmüş olmaktadır. Bu eylemden vazgeçilmezse toplum çöküşe, yani ölüme gider.⁵⁷

2.4.2. Toplumun/Bireylerin Bireye Karşı Sorumluluğu

İznikî'nin bireylerin bireye karşı sorumlulukları ekseninde yorumladığı âyet Nisâ sûresi 94. âyetidir. Âyet meâlen şöyledir: *“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mümin değilsin” demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin.”* Kaynakların ifade ettiğine göre Medine dışına askeri harekât için giden sahâbe buralarda bazı kimselerle karşılaşyordu. Bu kişiler Müslümanlar arasında kullanılan selam ile sahâbeye selam vermelerine rağmen sahâbeden bazıları münafiklık ithamıyla bu kişileri öldürmüştür.⁵⁸ Bunun üzerine Kur'ân böyle bir du-

⁵⁴ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 168a, 180b.

⁵⁵ en-Nisâ, 4/29, *Kur'ân Yolu* (Erişim 15 Eylül 2022).

⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/62; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/74; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 4/353.

⁵⁷ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 46a. Benzer yorum için bk. Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/518; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/269.

⁵⁸ Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 5/158-159; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/3-5.

rum ile karşılaşacak olan bireylerin dikkatli davranmalarını beyan eder ve ilgili âyetle müminlerin toplumsal sorumluluklarına temas eder. İznikî, nüzûl sebebini zikretmeden âyetin maksadını aktarır. Âyet iman edenlere hitap etmektedir. Dolayısıyla müminler topluluğundan herhangi birisi Müslüman ehlinin kullandığı “selamı” kullanan birisiyle karşılaşır, muhatabının Müslüman olduğunu kabul etmesi gerekir. Muhatabın münafıklık yaptığı düşüncesiyle öldürülmemesi emredilmektedir. O kişinin mümin olma ihtimali düşük de olsa, düşük ihtimal göz önünde bulundurularak öldürülmemesi gerekir. Zira gerçekten bir müminin hayatta kalması sağlanmış olabilir. Bu bağlamda Müslüman toplum, her bir bireye dair hassasiyet arz eden konularda sorumluluğunu azami surette yerine getirerek hataları asgâriye indirmiş olacaktır.⁵⁹

2.5. İsrâiliyyâta Yaklaşımı

İznikî, istifade ettiği kaynaklarının zikretmiş olmasına rağmen Mâide sûresinin 21-26. âyetlerini isrâiliyyâta yer vermeksizin tefsir etmiştir. Söz konusu âyetlerde Hz. Mûsâ kavmine, vadedilen kutsal topraklardaki insanlarla savaşmalarını ve oraya yerleşmelerini söyler. Fakat kavmi bunu yerine getirmez. Emre itâatsizliğin gerekçesi de 22. âyette yer almaktadır. İsrâiloğulları karşılarında güçlü bir topluluğun var olduğunu belirtir. İznikî'nin istifade ettiği tefsirler dâhil birçok tefsir 22. âyette yer alan “Orada zorba bir kavim var (أَنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ)” ibaresini İsrâiliyyat bağlamında mitolojik bir canlının liderliğini yaptığı topluluk olarak anlamlandırır. İsmi Üc b. Unuk olan bu mitolojik varlık Filistin topraklarındaki topluluğun lideridir. Devasa boyuttaki bu varlığın yanında insanlar çekirgeler gibi kalmaktadır.⁶⁰

İznikî, mitolojik anlatılar içeren rivâyetleri dikkate almadan tefsir yapmıştır. Hz. Mûsâ kavmine, çölden kurtulabilmeleri için kendilerine vadedilen topraklardaki insanlarla savaşmaları gerektiğini ifade eder. Eğer Allah'a inanır ve güvenirlerse güç ve sayı bakımından kendilerinden üstün olan topluluğu yenmeleri pek âlâ mümkündür. Ne var ki kavmi Hz. Mûsâ'nın bu söylemini dikkate almamış, “Oradaki güçlü kavmi yenemeyiz, Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturuyoruz”⁶¹ şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ Allah'a dua ederek kendisi ve

⁵⁹ İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 108b.

⁶⁰ Neseî, *et-Tefsîr fi't-tefsîr*, 5/352; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/203; Ebû Muhammed Hasan b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî: Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1989), 2/36.

⁶¹ el-Mâide 5/24.

kardeşinden başka hiç kimseye söz geçiremediğini beyan etmiş ve kavmi ile aralarında hüküm vermesini talep etmiştir. Allah bu talepten sonra İsrâiloğulları'na kırk yıl çölde başıboş dolaşmakla cezalandırmıştır.⁶² İznikî'nin mitolojik anlatıları dikkate almamış olması başka kaynaklardan da istifade ettiğinin bir göstergesi olabilir. Zira İznikî'nin yorumunu Mâtürîdî de yapmış, Filistin topraklarındaki insanların fiziksel ve askeri güç bakımından İsrâiloğulları'ndan üstün olduklarını belirtmiştir.⁶³

Sonuç

Kutbüddîn İznikî'nin tefsirinin kaç ciltten oluştuğu tam olarak bilinmemektedir. Mufassal bir tefsir olarak değerlendirilen eserinin sadece ikinci cildi mevcuttur. İznikî âyetlerin tefsirini verirken önce sırasıyla *Tefsîrü'l-kebîr*, *et-Teysîr* ve *el-Keşşâf* isimli kaynaklardan özet aktarmakta, sonra âyetlerin tefsirinin son kısmında kendi yorumunu vermektedir. Kelâm, fıkıh ve tasavvufun önemli isimlerinin yorum ve görüşlerinden istifade eden İznikî genellikle kaynaklarda zikredilenlerin özünü kendi yorumu olarak aktarmıştır. Yorumlarının geleneksel söyleme yakın olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal cinsiyet konusunda klasik yorumların benzerini dile getirmiştir.

İznikî bazı ahkâm âyetlerini tefsir ederken fakihlerin yorumları arasında tercihte bulunmuştur. Bazı ahkâm âyetlerine dair tafsilata girmezken, bazılarını ayrıntılı bir şekilde tahlil etmiştir. Elimizdeki nüshada yer alan âyetlere dair tercihlerinin Hanefî fakihlerin kabulleri ekseninde şekillendiği ifade edilebilir.

İznikî'nin İsrâiliyyat bağlamında kaynaklarda yer alan rivâyetleri aktarmadığını ifade etmek mümkündür. Özellikle mitolojik anlatıları dikkate almamıştır. Âyetlerde yer alan ibareleri dönemin şartları bağlamında daha rasyonel bir zemine oturtarak yorumladığı; bu bağlamda Mâtürîdî'nin yorumlarını göz önüne aldığı söylenebilir. Nüzûl-i İsâ konusunda kaynakların zikrettiği rivâyetlere kısaca temas eden İznikî, Hz. İsâ'nın tekrar dünyaya döneceğine ve insanların onu görerek iman edeceğine dair yorumu özgün tefsirinde aktarmamıştır. Yahudi ve Hristiyanların ölüm esnasında Hz. İsâ'nın peygamber olduğu hakikatini kabul edeceklerini belirtmiştir.

⁶² İznikî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 192b-193a.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehli's-sünne*, 3/492.

Eserindeki yorumların tümü bir araya getirildiğinde İznikî'nin tefsirinin hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri olduğu belirtilmelidir. Sadece özgün yorumları ek- seninde dirâyetin daha ağırlıklı olduğu ifade edilmelidir. Âyetleri tefsir ederken, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etme ve bağlamı esas alma yöntemini sıklıkla kullandığı görülmektedir. Nisâ ve Mâide sûresini içeren bölümler daha çok sosyolojik ve fikhî muhtevâda olduğu için tasavvufî yorumlarının mahiyetini çözümleme işinde di- ğer sûrelere dair tefsirinin de görülmesi gerekmektedir. Şimdilik diğer ciltlere va- kıf olamadığımız için çalışmanın tasavvufî yönüne dair yorum yapabilme imkân- ından mahrum olduğumuzu ifade etmeliyiz.

Kaynakça

- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Begavî, Ebû Muhammed Hasan b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Begavî: Me'âlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1989.
- Cebeci, Lütfullah. "Mefâtîhu'l-Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/348-350. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Demir, Ziya. *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997.
- İznikî, Kutbüddîn. Muhammed b. Muhammed er-Rûmî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 1741, 1-276. Erişim: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/AY/nekay01741.pdf>, (27.06.2022).
- Kur'ân Yolu*. Erişim 15 Eylül 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne: tefsîru'l-Mâtürîdî*. Thk. Mecdî Basillûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2005.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Nesefî, Necmeddîn Ömer. *et-Teyisr fi't-Tefsîr*. çev. Muhammed Coşkun. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Nesefî, Necmüddîn Ömer b. Muhammed. *et-Teyisr fi't-tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Habbûş. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lubâb, 2019.
- Öngören, Reşat. "Kutbüddin İznikî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/485-486. Ankara: TDV Yayınları.
- Özek, Ali. "el-Keşşâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/329-330. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb: Tefsîru'r-Râzî*. 32 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr Li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, 1981.

- Suyûtî, Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-meşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs, 2004.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'an*. thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiye, 2001.
- Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. *l-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Abikan, 1998.

